

EEN HANDLEIDING VOOR DE
COMMUNISTISCHE GESCHIEDENISLERAAR

(naar aanleiding van W. W. Struwe „Geschichte der alten Welt. Chrestomatie”. Bd. I, „Der alte Orient” von I. S. Karnelson und D. G. Reder)

Het Oude Oosten speelt een eigen rol in de conceptie van de geschiedenis der sovjet-historici. Het is het tijdvak van een half op slavernij berustende en half patriarchale gemeenschap, het tussenstadium tussen de oudere patriarchale maatschappij (Gentilverfassung) en de klassieke slavenhoudersgemeenschappen. De bewegende krachten bij deze overgang zijn de ontwikkeling van de landbouw in de rivierdalen van de Nijl, de Euphraat en de Tigris, enz., en de ontwikkeling van de metallurgie. Deze hebben ten gevolge: arbeidsdeling, ongelijkheid van bezit, slavernij (in hoofdzaak nog huis-slavernij), het ontstaan van klassen en klassenantagonisme plus klassenstrijd, waardoor de staat (in de vorm van de oriëntaalse despotie) tot aanzijn wordt geroepen, met als taak bescherming van de heersende klasse en diens eigendom, nl. de totale bodem (waarvan de dorpsgemeenschap echter - rest van de oude primitief-communistische gemeenschap - de feitelijke bezitter blijft). Aldus, kort samengevat, het schema, dat in alle sovjet-russische en aanverwante boeken kan worden aangetroffen. 1)

De juistheid, resp. de mate van juistheid van dit schema zullen we hier niet bespreken. Sprey (zie noot 1) wijst er o.a. op, dat het invoeren van het begrip „slavenstaten” niet veel verheldert; ik zou nog verder willen gaan en, althans voor Mesopotamië en Egypte, de term, ook indien voorzien van het adjectief „primitieve”, bepaald onjuist willen noemen. De vraag echter, die we hier willen stellen, is: hoe ziet dit schema er nu uit, gezien met de ogen van de geschiedenis-leraar-voor-de-klas? Wat wordt er van hem verwacht wanneer hij de historie van het Oude Oosten te behandelen krijgt?

Om op die vraag een juist antwoord te krijgen zou men de betreffende lessen in een Russische of andere Oost-europese klas moeten meemaken, hetgeen (helaas?) aan niet velen onzer gegeven zal zijn. Een beperkt inzicht krijgen wij echter bij het lezen van het aan het hoofd van dit artikel genoemde boek, dat een handleiding vormt voor studenten in de geschiedenis en voor leraren aan middelbare scholen (in de Duitse vertaling bedoeld voor de Oost-duitsche scholen). Deze chrestomatie bevat een groot aantal vertaalde fragmenten, soms van vrij grote omvang, uit originele Oud-oosterse documenten. De vertalingen zijn naar westerse maatstaven zeer goed, zeker voor het Egyptische gedeelte, dat alleen binnen de competentie van schrijver dezes valt. In de Duitse uitgave zijn hiervoor twee zeer ervaren Duitse Egyptologen verantwoordelijk, en zij hebben zich niet vergenoegd met een doorvertalen uit het Russisch (altijd een hachelijke onderneming), maar zijn uitgegaan van de oorspronkelijke tekst, daarbij gebruik makend van de gehele Egyptologische

literatuur. Als bron voor studie en onderwijs is dit boek dus ook voor ons van grote waarde.

Het werk opent met een inleiding van Struwe, waarin de inzichten der sovjet-historici t.a.v. de Oudheid worden uiteengezet en enkele „burgerlijke”, „kapitalistische” geleerden worden afgekraakt. Voor ons toch wel curieus is het feit, dat hierbij in één adem Eduard Meyer met zijn „reaktionäre Zyklen-theorie” en een zekere Amerikaanse senator Bilbo worden genoemd, welke laatste één of andere fascistische rassenleer schijnt aan te hangen, volgens welke de Oud-oosterse beschavingen „arisch” zijn geweest. Zulke combinaties maken het ons toch wel erg moeilijk de rest van het verhaal serieus te nemen. 2)

Na deze inleiding volgt er een speciale inleiding op het eerste deel, Egypte en Nubië, die aansluit op en verwijst naar de daaropvolgende vertalingen (totaal 33 teksten op bijna 150 pagina's!). Dat zowel in de toelichting als in de keus van de teksten sterk de nadruk wordt gelegd op de economische en sociale geschiedenis spreekt vanzelf; religieuze teksten ontbreken, voor zover ze geen gegevens voor de economisch-sociale historie opleveren. Maar dat doet niet af van de waarde van de vertalingen op zichzelf. Interessant wordt het wanneer we zien hoe deze teksten gehanteerd (moeten) worden. Deze speciale inleiding is nl. een handleiding voor de leraar, net als die op de volgende delen (Mesopotamië, Indië, enz.).

Het begint met de landbeschrijving, n.a.v. een vertaling uit Strabo. Accoord, maar: „Wenn der Lehrer von der Fruchtbarkeit Agyptens spricht, muss er stets darauf hinweisen, wie ungleichmässig der gute Boden verteilt ist”. Hoe de schrijver dat weet blijft een open vraag; de verdeling van de bodem, de kwesties van grondbezit, pacht, horigheid, en dgl., vormen nu juist de grote vraagstukken van de westerse Egyptologen. Een verwijzing naar de beroemde Papyrus Harris, die de schenking van onder meer grote hoeveelheden land door Ramses III aan de tempels vermeldt, moet als bewijs dienen. Alleen: het woordje „gute” bij bodem is puur verzinsel!

Bij het volgende onderwerp, bestuur, blijkt dat ook de discussiemethode moet worden gehanteerd. Er worden teksten behandeld die veldtochten uit de eerste dynastieën vermelden. Daarin is sprake van gevangenen, en nu stelt de leraar de vraag waartoe deze hebben gediend. „Die Schüler sollen erkennen lernen, dass ein Land, dessen Wirtschaft auf der Sklaverei beruht, gezwungen ist, Eroberungskriege zu führen, da es unentgeltliche Arbeitskraft braucht”. Het antwoord in de discussie leidt tot de pyramidenbouw, waartoe Herodotus als bron wordt gebruikt. Dat deze Griekse schrijver meer dan 2 millennia na dato heeft geschreven en dus geen al te betrouwbare bron mag heten (iets waar wij onze leerlingen toch wel op zouden willen wijzen), schijnt hier niet ter zake te doen. „Der Lehrer lässt die Schüler selbst die Kosten für diese Bau schätzen (nl. d.m.v. het aantal arbeidsdagen) und zieht dann den Schluss, welchen Schaden Cheops der Wirtschaft Agyptens durch den unzweckmässigen Aufwand an Arbeitskräften zufügte”. Daartegenover schil-dert hij dan de levenswijze van de arme massa, en wel met behulp van een

zeer tendentieus Egyptisch geschrift, de zgn. „leer van Achthoi”, ook wel - typerend - de „satire des métiers” genoemd, een lofprijzing op het beroep van de schrijver, die andere beroepen als zeer verwerpelijk afschildert (dit werk was het meest gebruikte „schoolboek” van de jonge Egyptische schrijver).

Een grote plaats wordt ingeruimd aan de zgn. „klacht van Ipuwer”. De tekst hiervan is bewaard gebleven op een papyrus, die zich in Leiden bevindt, en behandelt een revolutionaire periode uit de Egyptische geschiedenis. Helaas is het origineel uiterst corrupt en voor een groot deel onvertaalbaar. Slechts hier en daar kunnen we een passage begrijpen, en dan nog zonder elk woord ervan te verstaan. De zin van het geheel is echter duidelijk deze: de wereld staat op z'n kop. Een enkel citaat: „De Aziaten zijn Egyptenaren geworden... en de Egyptenaren vreemdelingen”; „de welvarenden moeten aan de handmolen werken, zij die gekleed waren in fijn linnen heeft men met stokken geslagen”; „de slaven werden slavenhouders”; enz.

Deze teksten moeten (in vertaling) zin voor zin in de klas worden voorgelezen. Welke les trekt de sovjet-leraar hieruit? Allereerst: het is een literair werk, geen historische beschrijving; het is opgebouwd uit strofen, het Oud-oosterse poëzie-schema van parallellie en tegenstelling der regels. Daarna wordt de persoonlijke houding van Ipuwer bestudeerd, die zelf een typische slavenhoudersmentaliteit blijkt te bezitten; hij houdt de aanslag op het privaateigendom voor een misdaad. „Danach macht der Lehrer den Schülern klar, dass die Ausbeuter zu allen Zeiten aus Furcht vor Volksbewegungen von den unterdrückten Menschen Freudlichkeit und Humanität fordern, und weist auf das Heuchlerische dieser Forderungen hin”. Uit welk gedeelte van de tekst dat door de leraar zou moeten worden afgeleid staat er niet bij. In ieder geval, het klasse-karakter van de „klacht van Ipuwer” wordt de leerling duidelijk. Ook wordt hem verklaard, dat deze volksbeweging slechts elementair was, geen omwenteling van de maatschappij: de slaaf wordt meester, de meester slaaf (zie citaten boven). Toch: de verwoestende kracht van deze opstand speelt een positieve rol, „da sie an den Pfeilern der Sklavenhalterordnung rüttelte, wenn sich die Aufständischen selbst dessen auch nicht bewusst waren”.

We zouden zo door kunnen gaan. Doel van de oorlogen: slaven maken (hoewel Struwe zelf in zijn inleiding zeer terecht heeft geconstateerd, dat de onderdrukking van de massa's het maken van krijgsgevangenen op grote schaal verhinderde, zodat het getal der vreemde slaven relatief gering was). Doel van de staat: uitplundering van eigen volk en instandhouding van het irrigatiesysteem (in deze volgorde genoemd); voorts nog uitplundering der veroverde gebieden.

Genoeg hiervan. De belangstellende lezer neme zelf het boek ter hand. Hij leze ook de inleidingen op de andere gedeelten (Mesopotamië, Klein-Azië en Syrië, Perzië, Indië en China). Het zal hem opvallen, dat er ook enkele teksten worden vertaald uit het oude Urartu, dat gelegen was ten Z. van de Kaukasus, dus in de tegenwoordige Sovjet-Unie. Hij zal met de vertalingen

zijn voordeel kunnen doen. Maar al lezend zal hij zich toch (opnieuw) pijnlijk bewust worden van de wijze, waarop ons vak in het Oosten van Europa wordt mishandeld. Niet alleen wetenschappelijk, door de eenzijdige keuze van de teksten (alleen economisch-sociaal) en door het schema waarin het materiaal gewrongen wordt, maar vooral, en dat lijkt mij het droevigste, door de ethische implicaties: de schurkachtigheid van de „uitbuiters”, de beklagenswaardigheid van de arme massa, de huichelachtigheid van de vrome. Hoe moet de jeugd, zó voorgelicht op de schoolbanken, dan wel tegen het Westen aankijken? Ed. Meyer en senator Bilbo op één lijn! Een historicus, voor wie „das Verstehen” levensbeginsel is geworden, gaat - *mirabile dictu* - uit dit boek over het Oude Oosten iets meer verstaan van zijn zo geïnstrueerde tijdgenoot, de sovjet-mens.

Jac. J. Janssen

1) Vergelijk het handboek voor de paedagogische instituten van de Sovjet-Unie door W. I. Awdiew, getiteld „Geschichte des alten Orients” (Duitse vertaling, Berlijn, 1953) en de recentere en meer omvattende „Histoire de l'Antiquité” door V. Diakov en S. Kovalev (bespreking door K. Sprey in Tijdschr. v. Gesch. 76, 1963, pp. 88 vlg.). Een voortreffelijk overzicht van de thesen der communistische theoretici (Marx, Engels, Lenin, Stalin, enz.) t.a.v. deze kwesties in E. C. Welskopfs „Die Produktionsverhältnisse im alten Orient und in der griechisch-römischen Antike” (Berlin 1937, D. Akad. v. Wiss., Schriften in der Sektion der Altertumswiss., Nr. 5).

2) Zie in dit verband Geyl „Sovjet-historici stellen zich voor” in „Geschiedenis als Medespeler”, speciaal blz. 187.

* * *

DE NEGENTIENDE EEUW IN DE KNEL

Met deze titel is lang niet alles gezegd. Er zit meer in de knel dan eeneeuw. Er was een tijd - toen ik gymnasiast was en student, en nog wel later - waarin ik mij aan deze eeuw al heel weinig gelegen liet liggen. Kortzichtigheid, wie weet voortgevloeid uit een soort generatieconflict, lag ten grondslag aan mijn afkeer van die „vorige” eeuw, haar „voze” fatsoen, haar bedriegelijke zekerheden, haar gewichtigdoenerij, haar kabinetten van mannen met dubbele namen, haar soms bar kleine grote politiek.

En toch, na veertien jaar lesgeven voelde ik, toen het Rapport-Geurts c.s. verscheen, dat deze eeuw in de knel kwam, en meer dan een eeuw: ons vak. Het wil mij voorkomen dat het historisch bedrijf in ons land niet al te best functioneert. Vriendelijke amateurs, hooggeleerde beoefenaren van onze wetenschap en last but not least de leraren in geschiedenis kunnen het met elkaar en zelfs veelal onderling maar matig vinden. Dat zij het oneens zijn over een boek, een recensie, een term of een tijdvak laat ik daar. Ik zou het zelfs